

Μνήμων

Τόμ. 8 (1982)

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΟΓΔΟΟΣ

ΣΠ. ΑΣΔΡΑΧΑΣ: Φορολογία και δεχρηματισμός στην οικονομία των βαλκανικών χωρών (15ος-16ος αι.) ● ΑΝΤ. ΛΙΑΚΟΣ: Οι φιλελεύθεροι στην επανάσταση το 1862. 'Ο πολιτικός σάλλογος «Ρήγας Φεραίος» ● ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΒΑΡΔΑ: Πολιτευόμενοι στρατιωτικοί στην Ελλάδα στα τέλη το 19ου αιώνα ● ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΒΛΑΣΣΗ: 'Η συμμετοχή των Έκτακτων στα Όρλοφικά (1770) και ή άνειδραση της Βενετίας ● ΑΛΕΚΑ ΜΠΟΥΤΖΟΥΒΗ - ΜΠΑΝΙΑ: Τό Καποδιστριακό κόμμα 1832-1833. 'Από τήν ήττα στον παραγκωνισμό και τήν καταδίκη ● Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ: Συγκριτισμός ● ΟΛΓΑ ΓΚΡΑΤΖΙΟΥ: Τό μονόφυλλο το 1797. Παρατηρήσεις στη νεοελληνική εικονογραφία το 19ου αιώνα ● Αλεξάνδρου ● Γ. ΜΟΥΡΕΛΟΣ: 'Η προσωρινή Κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης και οι σχέσεις της με το 19ου αιώνα (Σεπτέμβριος 1916-Ιούλιος 1917) ● Η. FLEISCHER: Νέα στοιχεία για τή σχέση Γερμανικών άρχων κατοχής και Ταγμάτων 'Ασφαλείας ● Ε. ΠΡΕΒΕΛΑΚΗΣ: Τό πρόβλημα των γενεαλογιών στην 'Ιστορία ● Π. ΜΙΧΑΗΛΑΡΗΣ: 'Η έμπορικη έταιρική συνεργασία το 19ου αιώνα Ταρανίτη - Θεοτόκη και των αδελφών Γ. και Θ. Παρογιάλων (1732-1737) ● ΑΡ. Κ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ: 'Ενα άγνωστο έπιστόμιο και μία Έλληνική μαρτυρία για τή διάρκεια το 19ου αιώνα ● Γ. ΚΟΚΚΙΝΑΣ: 'Ισοκράτους λόγος τρεΐς: Φλωρεντία c. 1495 ή Ρώμη c. 1517; Γέρω από μία έκδοση στον Legrand. ● Θ. ΒΕΡΕΜΗΣ: 'Η άσημνη μαρτυρία ● Γ. ΜΠΟΚΟΣ: Συμπληρωματικά στοιχεία σχετικά με τή πρόταση το 19ου αιώνα Μαρτίδη-Πούλιου για έγκριση τήν τυπογραφία στα Έπτάνηρα ● Τ. Ε. ΣΚΑΒΕΝΙΤΗΣ: Βιβλιολογικά Α' ● Χ. ΛΟΥΚΟΣ: 'Η ένδειξη προσόδων κατά τήν Καποδιστριακή περίοδο. ● ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ 1977

ΑΘΗΝΑ 1980 - 1982

ΠΟΛΙΤΕΥΟΜΕΝΟΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
ΣΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ 19ου ΑΙΩΝΑ

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΒΑΡΔΑ

doi: [10.12681/mnimon.224](https://doi.org/10.12681/mnimon.224)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΒΑΡΔΑ Χ. (1982). ΠΟΛΙΤΕΥΟΜΕΝΟΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ 19ου ΑΙΩΝΑ. *Μνήμων*, 8, 47-63. <https://doi.org/10.12681/mnimon.224>

ΠΟΛΙΤΕΥΟΜΕΝΟΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ 19ου ΑΙΩΝΑ

«...Στην Ελλάδα, ο στρατιώτης είναι ψηφοφόρος και ο αξιωματικός κάθε βαθμού είναι ψηφοφόρος και εκλέξιμος. Είδαμε στο παρελθόν έναν άπλο δπασπιστή, ύπουργό Πολέμου. Σήμερα βλέπουμε άκόμα στους πάγκους τής Βουλής άξιωματικούς που άνήκουν στις τάξεις του στρατού. Είναι σχεδόν περιττό νά τονίσουμε τις δυσκολίες μιάς τέτοιας κατάστασης, τόσο άντίθετης στις άρχές τής στρατιωτικής ίεραρχίας και στην άνεξαρτησία του στρατού. Ό άξιωματικός βουλευτής παρακαλύνει σέ κάθε στιγμή τó κύρος του ύπουργού του Πολέμου και άνάλογα με τó βαθμό τής έπιρροής του, τού έπιβάλλει τις πιο αυθαίρετες άποφάσεις»¹.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τό πρόβλημα του στρατού στην Ελλάδα τόν 19ο αιώνα, είναι ένα θέμα σχετικά άγνωστο, άλλά παράλληλα έξαιρετικά ενδιαφέρον και σημαντικό. Τόσο τó έθνικό πρόβλημα, όσο ή σύνθεση και ή λειτουργία τής άστικής τάξης, καθώς και τó πρόβλημα τής πολιτικής έξουσίας, είναι άρρηκτα δεμένα με την ιστορική εξέλιξη του στρατού, τή σύνθεσή του και τó ρόλο του. Ποιός είναι ó πραγματικός του ρόλος και ποιός ó θεμιτός, εάν υπάρχει τέτοιος; Τί μεγέθους δυσαναλογία υπάρχει, εάν υπάρχει, άνάμεσα στο σκοπό του σαν έθνικού στρατού και στα μέσα που χρησιμοποιεί για τήν εκπλήρωσή του; Έρωτήματα που είναι σκόπιμο κάποτε ν' άπαντηθούν.

Τό κείμενο που άκολουθεί δέν άποτελεί παρά ένα μικρό, άρκετά είδικό μέρος μιάς ευρύτερης μελέτης με θέμα: «Ό στρατός και ή πολιτική έξουσία στην Ελλάδα τόν 19ο αιώνα». Προβλήματα ύλικού άντιμετώπισα και άντιμετωπίζω όταν δέν είναι τελείως άνύπαρκτο, είναι συνήθως τελείως άσυστηματοποίητο².

Τό άντικείμενο του άρθρου αυτου είναι οι πολιτευόμενοι στρατιωτικοί στην περίοδο τής Α' Συνταγματικής Βασιλείας. Προσπάθησα νά έπεξεργαστώ τά λιγοστά άλλά πολύτιμα στοιχεία που είχα στη διάθεσή μου, έχοντας έπίγνωση ότι τó θέμα δέν είναι εξαντλημένο.

1. Άπόσπασμα άναφοράς σχετικά με τήν όργάνωση του ελληνικού στρατού, 23 Ιουλίου 1880, Organisation Générale de l' Armée 1836 - 1915, carton No 1346, Archives du Ministère de la Guerre, Paris.

2. Έννοώ τó άρχειακό ύλικό, διότι βιβλιογραφία υπάρχει άφθονη. Όσον άφορά τó στρατό συνίσταται κυρίως, σέ μονογραφίες Έλλήνων και ξένων συγγραφέων που άναφέρονται κατά κανόνα στην όργάνωση και λειτουργία του.

Μετά την πρώτη επέμβαση μιᾶς μερίδας τοῦ στρατοῦ τὸ 1843, πού με ἀρχηγὸ τὸν στρατηγὸ Δ. Καλλέργη ἀπαίτησε ἀπὸ τὴ Μοναρχία τοῦ Ὀθωνα ἓνα σύνταγμα γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ὁ στρατὸς ξαναβρίσκεται πρωταγωνιστῆς στὴν ἐπανάσταση τοῦ 1862. Ἡ κατάλυση τῆς Δυναστείας καὶ ἡ ἐξωση τοῦ Ὀθωνα, ἀποτελέσματα τῆς ἐπανάστασης, ἀνοίγουν τὸ δρόμο στὰ φιλελεύθερα αἰσθήματα τῶν Ἑλλήνων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν. Τὴν ἴδια χρονιά διεξάγονται ἐκλογές καὶ στίς 10 Δεκεμβρίου 1862 συνέρχεται στὴν Ἀθήνα ἡ «Β' Ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις», πού ἀσχολήθηκε με τὴν ἐκλογή νέου ἡγεμόνα καὶ τὴ σύνταξη νέου πολιτεύματος. Οἱ ἐργασίες τῆς συντακτικῆς συνέλευσης διάρκεσαν δύο ὁλόκληρα χρόνια καὶ ἔτσι ἡ ὁλοκληρωμένη ἀνάγνωση καὶ ψήφισή του ἔγινε μόνο στίς 17 Ὀκτωβρίου τοῦ 1864.

Τὸ σύνταγμα αὐτὸ θεωρεῖται ἀπὸ τὰ πλέον δημοκρατικά, διότι εἶναι τὸ πρῶτο στὴν Εὐρώπη πού θεσπίζει, ἤδη ἀπὸ τὸ 1864, τὴν καθολικὴ ψηφοφορία γιὰ τοὺς ἄνδρες.

Μὲ ἀφορμὴ ὅμως τὸ ἄρθρο 73 πού συζητιέται στίς συνεδριάσεις τῆς Βουλῆς τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1864 καὶ τὸ ὁποῖο ὀρίζει ὅτι :

«Τὰ καθήκοντα τοῦ βουλευτοῦ εἶναι ἀσυμβίβαστα πρὸς τὰ τοῦ ἐμμίσθου ὑπαλλήλου, ἐκτὸς τῶν ὀρισθησομένων ἐξαιρέσεων ἐν τῷ περὶ ἐκλογῆς βουλευτῶν νόμῳ· ὡσαύτως εἶναι ἀσυμβίβαστα τὰ τοῦ βουλευτοῦ καθήκοντα καὶ πρὸς τὰ τοῦ Δημάρχου»³.

ἀντιλαμβανόμαστε καὶ μία ἄλλη καινοτομία σὲ σχέση με τὰ εὐρωπαϊκὰ δεδομένα, πού ἐγκείται στὸ πρωτότυπο αἴτημα τῶν στρατιωτικῶν νὰ ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ πολιτεύονται⁴.

Ἡ συζήτηση στὴ συνέλευση θὰ περιστραφεῖ κατὰ κύριο λόγο γύρω ἀπὸ τοὺς δημοσίους ὑπαλλήλους καὶ τοὺς στρατιωτικούς, οἱ ὁποῖοι θὰ προσπαθήσουν με κάθε τρόπο νὰ διαχωρίσουν τὴ θέση τους ἀπὸ τοὺς πρώτους. Οἱ προτεινόμενες τροπολογίες καὶ ἡ ἐπιχειρηματολογία πού θ' ἀκουσθοῦν ἔχουν σὰ στόχο τὴ θεσμικὴ κατοχύρωση τοῦ δικαίωματος τῶν στρατιωτικῶν νὰ λαμβάνουν δίχως περιορισμοὺς μέρος στίς βουλευτικὲς ἐκλογές. Ἀπὸ τὴν πορεία τῆς συζήτησης, συμπεραίνουμε ὅτι στὴν οὐσία δὲν ὑπάρχει ἀντίρρηση ἐκ μέρους τῆς συνέλευσης ὡς πρὸς τὴ συμμετοχὴ, αὐτὴ καθαυτὴ, τῶν στρατιωτικῶν ἀλλὰ ὀρισμένες ἐπιφυλάξεις ὡς πρὸς τὸν συμβι-

3. Ἐπίσημος Ἐφημερὶς τῆς Συνελεύσεως, συνεδρίασις 332/2 Ὀκτωβρίου 1864, σ. 618.

4. Μένει νὰ μελετηθεῖ ὡς ποῖο βαθμὸ εἶναι πρωτότυπο συγκρινόμενο με τοὺς ἀντίστοιχους θεσμοὺς ἄλλων χωρῶν.

βασμό του αξιώματος του βουλευτή και του εν ενεργεία αξιωματικού, ενώ για τους δημοσίους πολιτικούς υπαλλήλους ή συνέλευση εκφράζεται αρνητικά.

Ἡ ἐπιχειρηματολογία θὰ περιστραφεῖ γύρω ἀπὸ τοὺς κύριους ἄξονες τῆς ἰσότητος τῶν δικαιωμάτων τοῦ Ἑλληνα πολίτη καὶ τοῦ καθορισμοῦ τοῦ δημοσίου υπαλλήλου. Ὑπερασπίζοντας τὴν καθιέρωση τῆς ἰσότητος ἀπέναντι στοῦ νόμου, ὁ στρατιωτικὸς Ζατουνίτης θὰ πεῖ:

«Τὸ ἄρθρον ἐν τῷ νομοσχεδίῳ ὅπως ἔχει, ἂν μείνῃ, κεῖται εἰς τὰς χεῖρας ἐκάστης κυβερνήσεως νὰ τὸ ἐρμηνεύσῃ, καὶ ἐφαρμόσῃ κατὰ τὸ ἀρεστὸν αὐτῇ, αὐτὸ εἶναι πνεῦμα, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ὀρμώμενοι οἱ συντάκται τοῦ σχεδίου ἠθέλησαν ἵνα μὴ ἀφήσωσι νὰ παρίστανται εἰς τὸ σῶμα τῆς Βουλῆς καὶ ἀξιωματικοί, οἱ ὅποιοι εἶναι καὶ πολῖται, διότι ἐὰν ἀρνηθῆτε εἰς τὸν στρατιώτην τὴν ιδιότητα τοῦ πολίτου, πρέπει νὰ τὴν ἀρνηθῆτε εἰς τὸν ἑαυτὸν σας, ἐπειδὴ εἶναι ἀδύνατον νὰ γένη τις στρατιώτης, ἐὰν δὲν εἶναι πολίτης· καὶ οὐχὶ ἀπλῶς πολίτης, ἀλλὰ χρηστός, ἠθικός, ἐνάρετος πολίτης, ἄλλως οὐδέποτε ἀπολαμβάνει τῆς τιμῆς νὰ ἔλθῃ εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ ἀξιωματικοῦ. Βλέπετε λοιπὸν, ὅτι καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ εἶναι πολῖται»⁵.

Ὅσο γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τοῦ ἐὰν ὁ στρατιωτικὸς εἶναι δημόσιος υπάλληλος, μέσα στοῦ πλαίσιο υπεράσπισης τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐκλέγεσθαι θ' ἀκουσθοῦν διάφορες ἀπόψεις· μεταξύ ἄλλων ἡ ἄποψη τοῦ στρατιωτικοῦ Σουίδα:

«...Τὸ ἄρθρον αὐτὸ ἀποκλείει τοὺς στρατιωτικὸς υπαλλήλους, ἐνῶ οἱ στρατιωτικοὶ δὲν εἶναι υπάλληλοι, ἀλλὰ ἐπαγγελματίαι, ὅπως ὁ δικηγόρος, ὁ ἰατρός καὶ πᾶς ἄλλος. Εἶναι ἕνας ἐπιστημονικὸς σολοικισμὸς νὰ τὸν καλῆτε υπάλληλον, ἐνῶ δὲν εἶναι. Ἡ στρατιωτικὴ ιδιότης εἶναι καθαρὸν ἐπάγγελμα.

Σαράβας: Δὲν εἶναι δημόσιος υπάλληλος;

Σουίδα: Ὅχι (θόρυβος). Διὰ τὴν κ. Σαράβα, θέλετε νὰ ἀποκλείσητε τοὺς υπαλλήλους ἀπὸ τοῦ νὰ εἰσέρχονται εἰς τὰ κοινοβούλια; διὰ νὰ μὴ ἐπηρεάζονται ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν; ὅταν ὁ δικαστὴς εἶναι ἰσόβιος, ποίαν ἀνάγκην ἔχει;

Αὐτὸ δὲ τὸ μειονέκτημα, τὸ ὁποῖον ἔχει ἕνας υπάλληλος ἀπέναντι τῶσων ἄλλων πλεονεκτημάτων, εἶναι μηδέν, τοσοῦτω περισσότερον, καθόσον βλέπω μὲ εὐχαρίστησίν μου ἀπὸ τῆς μεταπολιτεύσεως, ὅτι καὶ ἡ ἐξουσία δὲν θέλει νὰ ἐπηρεάσῃ τοὺς υπαλλήλους καὶ οἱ υπάλληλοι δὲν ἐπηρεάζονται ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν, καὶ ἀπόδειξις εἶναι καὶ ἡ Συνέλευσις, διότι ὑπάρχουν καὶ συμπολιτευόμενοι καὶ ἀντιπολιτευόμενοι υπάλληλοι καὶ στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοί.

5. Ἐπίσημος Ἐφημερὶς τῆς Συνελεύσεως, συνεδρίασις 332/2 Ὀκτωβρίου 1864, σ. 619.

Ἰδοὺ λοιπόν, ὅτι μένουν ἀνεπηρέαστοι καὶ ὅτι τοῦτο δὲν ἔχει σχέσιν μὲ τὴν γενικὴν ἀρχήν, ὅτι πρέπει νὰ ἐξαιρέσωμεν τοὺς ὑπαλλήλους, πολὺ δὲ περισσότερον ὡς πρὸς τοὺς στρατιωτικούς, οἱ ὁποῖοι ἀπέδειξαν ἀρετὸν χαρακτήρα πολιτικῆς πεποιθήσεως. Οὐδεὶς ἀπέβλεψε εἰς πρόσωπα ἀλλὰ εἰς ἀρχάς. Δὲν ἤμπορεῖτε λοιπὸν διὰ τὸν λόγον τοῦ ὅτι ὡς στρατιωτικὸς δύναται νὰ ἐπιρρασθῆ ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν νὰ τῷ ἀποκλείσῃτε τὸ τιμαλφέστερον δικαίωμα, διότι ὡς στρατιώτης εἶναι καὶ πολίτης. Ἐξ ἄλλου μέρους γινώσκετε, ὅτι ὁ στρατὸς αὐτὸς παρέσχεν εἰς τὸ ἔθνος ἀπείρους ἐκδουλεύσεις, δὲν εἶναι δίκαιον λοιπόν, ὅτι ὁσάκις ἡ Πατρίς ἔχει ἀνάγκη τοῦ στρατοῦ νὰ τῷ ζητῆ βοήθεια, καὶ ὁσάκις ὁ στρατὸς ἔχει πλεονέκτημά τι νὰ ζητῆ νὰ τὸ ἀφαιρέσῃ καὶ μάλιστα μία Συνέλευσις, ἣτις ἦλθεν ὕστερον ἀπὸ μίαν μεταβολήν, τῆς ὁποίας τὴν πρωτοβουλίαν εἶχεν ὁ στρατὸς, καὶ δὲν πιστεύω ὅτι οἱ ἔντιμοι συνάδελφοί μου θὰ λησμονήσουν τὸ χρέος τὸ ὁποῖον ἔχουν πρὸς τὸν στρατόν, καθὼς καὶ ὁ στρατὸς ποτὲ δὲν ἐλησμόνησε τὸ πρὸς τὴν πατρίδα του χρέος...»⁶.

Νομίζω, ὅτι τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ τῆς ὁμιλίας τοῦ Σουίδα, συνοψίζει πολὺ καλὰ καὶ καθαρὰ τὴν ἀντίληψη καὶ τὴ νοοτροπία τῶν στρατιωτικῶν ἀπέναντι στὴν Πολιτεία—Πατρίδα. Ἡ ὑπεράσπιση—ἀπολογία μιᾶς ἠθικῆς καὶ ὀρθῆς στάσης ἐκ μέρους τους προϋποθέτει ἀνταλλάγματα. Ἡ ἀνταμοιβὴ εἶναι ὑποχρέωση τῆς Πατρίδας, διότι ἡ ἐκπλήρωση τῶν καθηκόντων τοῦ στρατοῦ θεωρεῖται ἐκδούλευση. Ὁ στρατὸς, ὄργανο τοῦ Κράτους, τοποθετεῖ τίς σχέσεις του μὲ τὸ Κράτος σ' ἓνα ἐπίπεδο ἀνταλλακτικῆς ἀξίας: οἱ ὑπηρεσίες του προσφέρονται σὰν ἐμπόρευμα—ἐκδούλευση. Ἄρα, δὲν εἶναι μόνον ἓνα ἐκτελεστικὸ ὄργανο μὲ τὴ στενὴ σημασία τοῦ ὄρου, ἀλλὰ ἀποφασίζει καὶ μπορεῖ νὰ ἐπιβάλλει καταστάσεις ποὺ ἀπορρέουν ἀπὸ τὰ συμφέροντά του, ὅταν τύχει νὰ ἔρχονται σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας.

Παράλληλα μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι δικαιολογημένα ἀπασχολεῖ τὴν συνέλευση τὸ πρόβλημα τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων, τῶν ὁποίων ὁ ὑπερδιογκωμένος ἀριθμὸς καὶ ἡ ἀντικειμενικὴ τους θέση (ἡ μονιμότητα τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων θεσπίστηκε μόνον τὸ 1911) ἀποτελοῦν πρόβλημα, τόσο γιὰ τὴ λειτουργία τῶν κρατικῶν μηχανισμῶν, ὅσο γιὰ τὴν πολιτικὴ ἐπιρροή εἴτε θετικὴ εἴτε ἀρνητικὴ ποὺ ἦταν σὲ θέση ν' ἀσκήσουν ἀλλὰ καὶ νὰ ὑποστοῦν. Τὰ γενεσιουργὰ αἷτια καθὼς καὶ οἱ συνέπειες αὐτῆς τῆς κατάστασης, ποὺ δὲν θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν διεξοδικὰ ἐδῶ, εἶναι ποικίλα καὶ σύνθετα⁷.

6. Ἐπίσημος Ἐφημερὶς τῆς Συνελεύσεως, συνεδρίασις 332/2 Ὀκτωβρίου 1864, σ. 627.

7. Βλ. Κ. Τσουκαλά, «Τὸ πρόβλημα τῆς πολιτικῆς πελατείας στὴν Ἑλλάδα τοῦ 19ου αἰῶνα», στὸ *Κοινωνικὲς καὶ πολιτικὲς δυνάμεις στὴν Ἑλλάδα*, Ἀθήνα «Ἐξάντας» 1977, σ. 75 - 112.

Ἐκεῖνο πού μπορούμε νὰ σημειώσουμε εἶναι ὅτι οἱ δημόσιες ὑπηρεσίες τοῦ νεαροῦ ἀστικοῦ κράτους ἦταν γιὰ ἓνα πολὺ μεγάλο διάστημα, μέχρι τὴν οὐσιαστικὴ ἐκβιομηχάνιση τῆς χώρας, ἡ μόνη διέξοδος ἐργασίας γιὰ τὸν ὑποαπασχολούμενο ἀγροτικὸ πληθυσμό. Τὸ γεγονὸς αὐτό, πού ἐξηγεῖ ἐν μέρει τὸν ὄγκο τοῦ κοινωνικοῦ αὐτοῦ στρώματος τῶν ὑπαλλήλων, καθὼς καὶ ἡ ρευστότητα τῆς κοινοβουλευτικῆς ζωῆς, οἱ πρόσκαιρες πολιτικὲς συμμαχίες, ὄχι τόσο σὲ ἐπίπεδο ἀρχῶν ἀλλὰ προσώπων, οἱ προσωπικὲς ἐξαρτήσεις ἀπὸ κομματάρχες καὶ γενικὰ τὸ ὑπερβολικὰ ἀναπτυγμένο καὶ ἐπιτηδευμένο σύστημα τῆς βουλευτοκρατίας, ἀποτελοῦν παράγοντες καθοριστικοὺς ὅσον ἀφορᾷ τὶς πολιτικὲς τοποθετήσεις καὶ μετακινήσεις τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων.

Στὴ συνέλευση δὲ θὰ ὑπάρξει οὐσιαστικὴ ὑποστήριξη τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων· μόνον ὁ βουλευτὴς Ἡλιόπουλος θὰ τολμήσει νὰ παραπονεθεῖ:

«Κύριοι πληρεξούσιοι, ἀν καὶ βλέπω τὴν Συνέλευσιν σχηματίσασαν πεποίθησιν κατὰ τῶν πτωχῶν ὑπαλλήλων, μολαταῦτα ἐπιχειρῶ νὰ ὑπερασπισθῶ αὐτούς· διότι πολλὰκις εἰς τὴν Συνέλευσιν ἐρρέθησαν τόσα καὶ τόσα κατὰ τῶν δυστυχῶν αὐτῶν ὄντων τῆς κοινωνίας. Πρόκειται περὶ οἰκονομίας; εἰς τὴν ράχιν τῶν ὑπαλλήλων γίνεται· πρόκειται περὶ ἐκλογῆς; εἰς τὴν ράχιν τῶν ὑπαλλήλων ῥίπτεται· διατὶ αὐτὴ ἡ δυσμένεια τοῦ ἔθνους; μήπως αὐτοὶ δὲν εἶναι Ἕλληνες; δὲν εἶναι συγγενεῖς σας, δὲν εἶναι συνεπαρχιωτὰ σας ἢ εἶναι Βεδουῖνοι;

Λοιδωρῆκης: «Εἶναι κηφῆνες, δι' αὐτὸν τὸν λόγον»⁸.

Στὴ συνέχεια τῆς συζήτησης, καθ' ὅλη τὴν διάρκεια τῆς ὁποίας οἱ διάφοροι ὁμιλητὲς ἐξαίρουν τὰ προτερήματα καὶ τὶς ἱκανότητες τῶν στρατιωτικῶν, ὁ Ἡ. Πετιμεζᾶς ἀφοῦ διακηρύξει ὅτι ὁ στρατιωτικὸς δὲν εἶναι δημόσιος ὑπάλληλος, ἀλλὰ ὅτι ἐκπληρώνει στὴν κοινωνία μία εἰδικὴ καὶ ἐξέχουσα ἀποστολή, ὑποστηρίζοντας ὅτι ἡ συνέχιση τῆς μισθοδοσίας τοῦ στρατιωτικοῦ ἀπὸ τὸ δημόσιο, ὅταν αὐτὸς βρεθεῖ γιὰ κάποιο λόγο ἐκτὸς ὑπηρεσίας, τὸν διαφοροποιεῖ ἀπὸ τὸ δημόσιο ὑπάλληλο, θὰ πεῖ σὲ τόνο προειδοποιητικὸ, ἔχοντας πλήρη ἐπίγνωση τῆς δύναμης τοῦ στρατοῦ:

«... Σᾶς εἶπον ὅτι πρέπει νὰ ὀδηγήσῃ τὴν ἀπόφασίν σας ἡ φρόνησις ἢ πολιτικὴ, διότι συλλογισθῆτε ὅτι ἡ τάξις τοῦ στρατιωτικοῦ δὲν εἶναι ἀπομονωμένον τι, παρουσιάζει ἐν σῶμα συγκεντρώσεως ἀτόμων, ἐν σῶμα ἐπικίνδονον τοσοῦτον κατὰ τῆς πολιτείας, ὅσον ἐστάθη καὶ κατὰ τοῦ Ὁθωνος, τὸν ὁποῖον ἔρριψεν.

Τινές: Κατὰ τῆς πολιτείας;

8. Ἐπίσημος Ἐφημερὶς τῆς Συνελεύσεως, συνεδρίασις 332/2 Ὀκτωβρίου 1864, σ. 621.

Πετιμεζιάς: Αυτό είναι ή πεποιθήσις μου, οφείλω να τὸ εἶπω, δὲν τὸ λέγω ἵνα σὰς φοβίσω, τὸ λέγω ὡς μίαν περιπτώσιν, τὴν ὁποίαν πᾶς πολίτης σκεπτόμενος περὶ τῶν πολιτικῶν συμφερόντων οφείλει νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν. Ἦλθετε ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου καὶ μᾶς ἀναφέρατε στάσεις (θόρυβος), μίαν τάξιν, ἣ ὁποία κρατεῖ τὰ ὄπλα καὶ τὰ κρατεῖ ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ἣ Συνέλευσις φρονίμως σκεπτόμενη, πρέπει νὰ τὴν λάβῃ ὑπ' ὄψιν (θόρυβος) ἐκδόσατε ὁποιαδήποτε ἀπόφασιν, ἐγὼ ὡς πολίτης τὴν στιγμὴν ταύτην ἔχω καθήκον νὰ φέρω τὰς σκέψεις ταύτας εἰς γνώσιν τῆς Συνελεύσεως καὶ ἀποφασίσαιτε ὅπως θέλετε, σὰς λέγω ὅμως ὅτι δὲν πρέπει νὰ τὴν ἀπομονώσητε, νὰ τὴν ἀπομακρύνητε ἀπὸ τὴν κοινωνίαν, ἐν ᾧ καὶ ὁ τύπος πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως τὴν ἐπεκαλέσθη. Εἶπατε ὅτι ὁ στρατιώτης δὲν πρέπει νὰ βουλευέται πρὸς τὸ συμφέρον τῆς κοινωνίας. Σὰς λέγω λοιπόν, ὅτι πρέπει νὰ δώσητε καὶ εἰς τὸν στρατὸν τὰ δικαίωματα αὐτά, νὰ ἔρχεται νὰ βουλευέται, νὰ γνωρίζῃ καὶ αὐτὸς τί γίνεται ἐντὸς τῶν νομοθετικῶν σωμάτων, διότι ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ κατ' αὐτοῦ ψηφίζονται νόμοι ἐνίοτε ὄντες ἐπικίνδunami εἰς τὴν τύχην του, ἐπομένως πρέπει νὰ τοῦ δώσητε τὸ δικαίωμα νὰ ἦναι ἐν γνώσει τῶν νόμων αὐτῶν καὶ μὴ θελήσητε νὰ τὸν ἀποχωρήσητε ἀπὸ τὴν πολιτείαν, διότι νομίζω δὲν εἶναι συμφέρον. . .)⁹.

Ἡ Συνέλευση θὰ πεισθεῖ καὶ σιωπηρὰ ἀποδεχόμενη τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι γιὰ τοὺς στρατιωτικούς, ὡς ἐξαίρεση στὸ συνταγματικὸ ἄρθρο, θ' ἀσχοληθεῖ μὲ τὴν ἐπὶ μέρους θεσμοθέτηση τῆς διαθεσιμότητας ἀπὸ τὴν ἐνεργητικὴ ὑπηρεσία τῶν ἐκλεγμένων στρατιωτικῶν βουλευτῶν, τὴν χρονικὴ διάρκεια τῆς ἀδειας τοὺς λόγω ὑποψηφιότητας καὶ τὸ βασικὸ κορπορατίστικο αἴτημα, τὸ αἴτημα γιὰ ἐξασφάλιση τῶν προβιβασμῶν στὸ στράτευμα ἐνόσω οἱ ἐκλεγμένοι στρατιωτικοὶ πληροῦν τὰ βουλευτικά τοὺς καθήκοντα. Κατοχυρώνονται δηλαδή οἱ προβιβασμοὶ κατ' ἀρχαιότητα βαθμοῦ, ὄχι ὅμως καὶ κατ' ἐκλογὴν, βασικὴ προϋπόθεση γιὰ τὴν λειτουργία τῆς στρατιωτικῆς ἱεραρχίας καθὼς καὶ γιὰ τὴν μισθοδότηση, καθ' ὅτι ὁ μισθὸς ἀκολουθεῖ κλιμακωτὰ τὴν ἱεραρχία.

Ἡ τελικὴ μορφή τοῦ ἄρθρου τοῦ Συντάγματος τοῦ 1864, ἀποτέλεσμα μιᾶς χαρακτηριστικῆς ἱστορικῆς ἐποχῆς καὶ ἀντίληψης, θὰ εἶναι ἡ ἑξῆς:

«Τὰ καθήκοντα τοῦ βουλευτοῦ εἶναι ἀσυμβίβαστα πρὸς τὰ τοῦ ἐμμίσθου δημοσίου ὑπαλλήλου καὶ τὰ τοῦ δημάρχου, οὐχὶ δὲ καὶ πρὸς τὰ τοῦ ἐν ἐνεργείᾳ ἀξιωματικοῦ. Οἱ ἀξιωματικοὶ ἐκλέγονται, ἀλλ' ἐκλεχθέντες τίθενται εἰς διαθεσιμότητα καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς βουλευτικῆς περιόδου, καὶ διατελοῦσιν εἰς τοιαύτην κατάστασιν μέχρι τῆς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ἀνακλήσεώς των.

9. Ἐπίσημος Ἐφημερὶς τῆς Συνελεύσεως, συνεδρίασις 332/2 Ὀκτωβρίου 1864, σ. 629.

Εἰς τοὺς ἀξιωματικοὺς χορηγεῖται ἐπὶ τῇ αἰτήσει αὐτῶν, ὑποχρεωτικῶς πέντε καὶ ἡμίσεως μηνῶν κανονικῆ ἄδεια ἀπουσίας ἕνα μῆνα πρὸ τῆς ἐνάροξενος τῶν ἐκλογῶν»¹⁰.

ΑΝΑΛΥΣΗ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΤΩΝ ΕΠΕΤΗΡΙΔΩΝ

Σ' αὐτὸ τὸ δεῦτερο μέρος θὰ ἤθελα νὰ παρουσιάσω καὶ νὰ ἀναλύσω τὰ στοιχεῖα τῶν στρατιωτικῶν ἐπετηρίδων.

Στὸν πρῶτο πίνακα ποὺ ἀκολουθεῖ (I), ἀναγράφονται οἱ συνολικοὶ ἀριθμοὶ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ, κατὰ βαθμὸ ἱεραρχίας καὶ κατὰ χρονολογία. Ὁ πίνακας αὐτὸς καθὼς καὶ ὄλοι οἱ ὑπόλοιποι ποὺ θ' ἀκολουθήσουν εἶναι βασισμένοι στὰ στοιχεῖα τῶν ἐπετηρίδων τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ τῶν ἐξῆς χρονολογιῶν: 1872, 1875, 1876, 1877, 1881, 1884, 1891, 1893 καὶ 1895. Ἡ ἐπεξεργασία τῶν ἐπετηρίδων αὐτῶν καθορίστηκε ἀπὸ τὴν ἀνυπαρξία ἄλλων γιὰ τὴ συγκεκριμένη περίοδο τῆς Α' Συνταγματικῆς Βασιλείας· στὸ γεγονός αὐτὸ ὀφείλεται ἄλλωστε καὶ ἡ ἀσυνέχεια στὶς χρονολογίες¹¹.

Στὸ δεῦτερο πίνακα (II) ἐκφράζεται τὸ ποσοστὸ τῶν ἀξιωματικῶν κάθε βαθμοῦ τῆς ἱεραρχίας σὲ σχέση μετὰ τὸ σύνολο τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ στρατεύματος γιὰ κάθε ἀντίστοιχη ἐπετηρίδα. Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ σημειώσω ὅτι οἱ βαθμοὶ τῆς στρατιωτικῆς ἱεραρχίας εἶναι τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη ἕννεα (9) καὶ χωρίζονται ἀνὰ τρεῖς βαθμίδες: οἱ στρατηγοί, ἀντιστράτηγοι καὶ ὑποστράτηγοι ἀποτελοῦν τὰ ἀνώτατα στελέχη τοῦ στρατεύματος, τοὺς λεγόμενους ἀνώτατους ἀξιωματικούς, οἱ συνταγματάρχες, ἀντισυνταγματάρχες καὶ ταγματάρχες τοὺς ἀνώτερους, καὶ τέλος οἱ λοχαγοί, ὑπολοχαγοί, ἀνθυπολοχαγοὶ τοὺς κατώτερους ἀξιωματικούς τῆς ἱεραρχίας τοῦ στρατεύματος¹².

Μὲ τὴν πρώτη ματιὰ παρατηροῦμε ὅτι σὲ διάστημα περίπου μιᾶς εἰκοσιπενταετίας τὸ σῶμα τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ αὐξάνεται ἀπόλυτα κατὰ δύομισυ φορές (2 1/2). Ἐνῶ δηλαδὴ τὸ 1872 τὸ σύνολο ἀνέρχεται σὲ ἑπτακόσιους ἕναν ἀξιωματικούς, τὸ 1895 αὐξάνεται στὸν ἀριθμὸ τῶν χιλίων ὀκτακοσίων πενήντα ἕννεα ἀξιωματικῶν. Ἐπίσης παρατη-

10. Α. Σβῶλος, *Τὰ ἐλληνικὰ συντάγματα 1822 - 1952*, Ἀθήνα «Στοχαστής» 1972, σ. 137.

11. Οἱ ἐπετηρίδες αὐτὲς βρίσκονται στὴν Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς μετὰ τὴν ἐνδειξη (ΙΑ 3 ΣΤΔ). Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Πολεμικοῦ Μουσείου καθὼς καὶ ἡ Διεύθυνση Ἱστορίας Στρατοῦ δὲν τὶς εἶχαν. Τὰ ἀρχεῖα τῆς Δ.Ι.Σ. ὑπάρχουν, καὶ εἶναι σημαντικά, ἀπὸ τὸ 1897 καὶ μετὰ. Ὅσο γιὰ τὶς ἐπετηρίδες τοῦ Ναυτικοῦ, ὑπάρχουν μόνον ἀπὸ τὸ 1954 καὶ μετὰ. Φαίνεται ὅτι τὰ ἀρχεῖα τοῦ Ναυτικοῦ καταστράφηκαν στὸν Πόλεμο.

12. Οἱ πίνακες ποὺ ἀκολουθοῦν παραθέτονται ἀναλυτικά, ὥστε νὰ διευκολυνθοῦν ὅσοι ἐνδιαφέρονται εἰδικώτερα γιὰ τὸ θέμα.

ΠΙΝΑΚΑΣ I.

Συνολικών αριθμών αξιωματικών κατά βαθμό ιεραρχίας και ανά χρονολογία (α)

	1872	1875	1876	1877	1881	1884	1891	1893	1895
στρατηγοί	1	—	—	—	—	—	—	—	—
άντιστράτηγοι	1	1	1	—	—	1	1	1	1
ύποστράτηγοι	3	3	4	3	6	5	5	5	4
συν/τάρχες	10	9	8	8	23	25	41	42	43
άντι/τάρχες	1	31	36	35	73	75	63	65	66
ταγματάρχες	48	50	55	49	81	130	141	143	150
λοχαγοί	200	196	204	210	304	325	406	405	428
ύπολοχαγοί	223	226	225	220	206	319	446	445	453
άνθυπολοχαγοί	214	258	237	249	340	674	796	853	714
σύνολο	701	774	770	774	1033	1554	1899	1959	1859

α. Οί συνολικοί αὐτοί ἀριθμοί ἀναφέρονται σὲ ὄλα τὰ ὄπλα ἢ σώματα, χωρὶς διάκριση. Αὐτὰ εἶναι τὰ ἑξῆς :

Γενικοὶ ἐπιτελεῖς
Χωροφυλακὴ
Πεζικὸ
Μηχανικὸ
Πυροβολικὸ
Υγειονομικὸ
Οἰκονομικὸ
Ίππικὸ

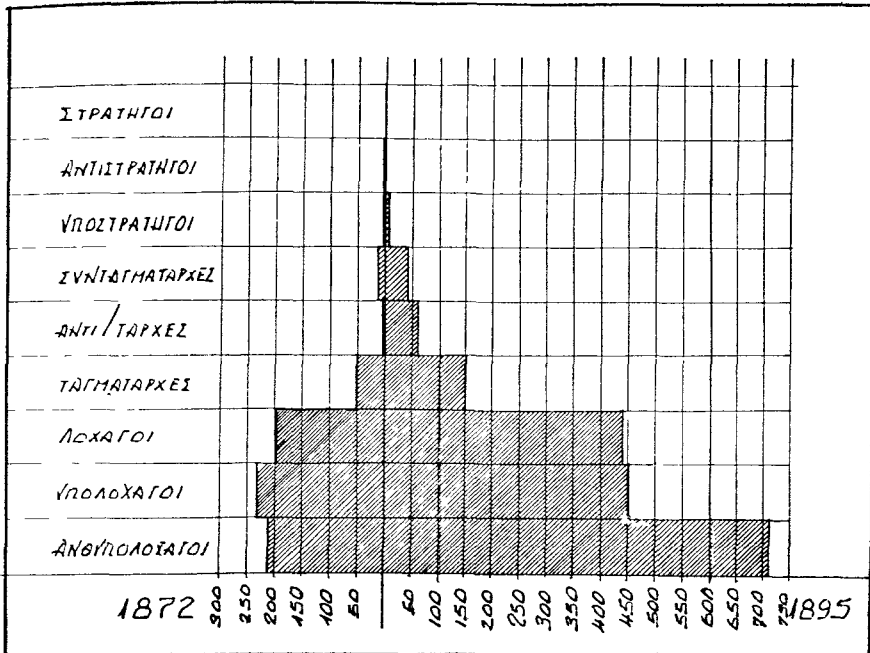
ΠΙΝΑΚΑΣ II.

Ποσοστῶν αξιωματικῶν κατά βαθμὸ ἱεραρχίας σὲ σχέση μετὸ σύνολο τῶν αξιωματικῶν τοῦ στρατεύματος.

%	1872	1875	1876	1877	1881	1884	1891	1893	1895
στρατηγοί	0,14	—	—	—	—	—	—	—	—
άντιστράτηγοι	0,14	0,12	0,13	—	—	0,06	0,05	0,05	0,05
ύποστράτηγοι	0,43	0,39	0,52	0,39	0,58	0,32	0,26	0,25	0,22
συν/τάρχες	1,43	1,16	1,04	1,03	2,22	1,60	2,16	2,14	2,31
άντι/τάρχες	0,14	4,00	4,68	4,52	7,06	4,82	3,31	3,32	3,55
ταγματάρχες	6,85	6,46	7,14	6,33	7,84	8,36	7,42	7,30	8,07
λοχαγοί	28,53	25,32	26,50	27,13	29,43	20,91	21,38	20,68	23,02
ύπολοχαγοί	31,81	29,20	29,22	28,42	19,94	20,52	23,49	22,71	24,37
άνθυπολοχαγοί	30,53	33,33	30,78	32,17	32,91	43,37	41,91	43,53	38,41
σύνολο	100	100	100	100	100	100	100	100	100

ροῦμε ὅτι οἱ κατώτεροι βαθμοὶ εἶναι αἰσθητὰ διογκωμένοι σὲ σχέση με τοὺς ἀνώτερους καὶ ἀνώτατους, φαινόμενο πὸν ἰσχύει ἀναλογικὰ γιὰ ὅλες τὶς χρονολογίες τῶν διαθέσιμων ἐπετηρίδων. Κατασκευάζοντας ἐνδεικτικὰ τὴν πυραμίδα τῆς ἱεραρχίας δύο χρονολογιῶν, συμπεραίνουμε ὅτι ἡ δομὴ καὶ ἡ σύνθεση τοῦ στρατεύματος δὲν ξεφεύγουν ἀπὸ τὸ πρότυπο τῆς κλασικῆς πυραμίδας.

ΠΙΝΑΚΑΣ III. Πυραμίδα βαθμῶν ἱεραρχίας

Μποροῦμε ὁμως νὰ μετρήσουμε καλύτερα καὶ ν' ἀναλύσουμε τὴ διόγκωση τοῦ σώματος τῶν ἀξιωματικῶν στὸ στράτευμα βγάζοντας τὴ συνολικὴ ποσοστιαία αὐξηση ἀνάμεσα στὶς χρονολογίες πὸν διαθέτουμε· καὶ ἔπειτα διαιρώντας αὐτὸ τὸ μέγεθος μετὸ ἐνδιάμεσο χρονικὸ διάστημα, θὰ ἔχουμε τὸ μέσον ὄρο αὐξησης ἀνὰ χρόνο, πὸν εἶναι καὶ τὸ ἐνδεικτικὸ μέγεθος (βλ. πίνακα IV).

Βλέπουμε λοιπὸν ὅτι ἡ αὐξηση συντελεῖται στὸ τέλος τῆς δεκαετίας 1870 καὶ στὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ 1880, κυμαίνεται δὲ ἀπὸ 8,36% μέχρι 16,81%.

Ἡ περίοδος αὐτὴ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν συνειδητοποίηση τῆς ἀναγκαιότητας ἑνὸς στρατεύματος πὸν νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ ἀνταπεξέλθει στὶς ἀνάγκες μιᾶς ἐμπόλεμης κατάστασης.

Ἡ συνθήκη τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, πού ὑπογράφηκε τὸ 1878 καὶ πού ἀφοροῦσε ἄμεσα τὸ διαμελισμὸ τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου, ἐντείνει καὶ συστηματοποιεῖ τὶς ἀνησυχίες ὡς πρὸς τὸ ἐθνικο-συννοριακὸ πρόβλημα τῆς χώρας, πού παραμένει ἄλυτο ἤδη ἀπὸ τὴν συγκρότηση τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους στὰ 1828. Ὁ βασικὸς αὐτὸς παράγοντας καθὼς καὶ τὰ μεταρρυθμιστικὰ μέτρα σὲ σχέση μετὰ τὴν ὀρθολογιστικὴ λειτουργία τοῦ νεοελληνικοῦ ἀστικοῦ κράτους, πού προσπάθησε νὰ ἐφαρμόσει ὁ Χ. Τρικούπης, ἔχουν

ΠΙΝΑΚΑΣ IV.

Χρονολογία	Συνολικὴ ποσοστιαία αὔξηση %	Μέσος ὅρος αὔξησης ἀνὰ χρόνο %
1872 - 75	10,41	3,47
1875 - 76	-0,52	-0,52
1876 - 77	0,52	0,52
1877 - 81	33,46	8,36
1881 - 84	50,44	16,81
1884 - 91	22,20	3,17
1891 - 93	3,16	1,58
1893 - 95	-5,10	-2,55

σὰν ἀποτέλεσμα τὴν ἀναδιοργάνωση κυρίως τοῦ στρατοῦ. Μετὰ αὐτὴν τὴν προοπτικὴ ἄλλωστε, θεσπίζεται τὸ 1879 ἡ καθολικὴ στράτευση¹³, προωθοῦνται νέοι διοργανισμοὶ γιὰ τὸ στράτευμα καὶ καλοῦνται ἐπισήμως ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ κυβέρνησις οἱ γαλλικὲς στρατιωτικὲς ἀποστολὲς τοῦ λοχαγοῦ Du Martray τὸ 1881 καὶ τοῦ στρατηγοῦ Vosseur τὸ 1886, μετὰ σκοπὸ νὰ συμβουλευθοῦν καὶ νὰ ἐκπαιδεύσουν τοὺς ἑλλήνες στρατιωτικούς, ἔχοντας ὡς βάση τὸ πρότυπο τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ.

Ἐκεῖνο πού εἶναι σημαντικὸ, καὶ πού στάθηκε μάλιστα ἡ ἀφορμὴ γιὰ τὴν παράθεση ὄλων αὐτῶν τῶν στοιχείων, εἶναι τὸ πρόβλημα τῶν στρατιωτικῶν πού πολιτεύονται καὶ ἀποτελοῦν μέλη τοῦ Κοινοβουλίου, αὐτοῦ τοῦ πολιτικοῦ καὶ ὄχι μόνο νομοθετικοῦ σώματος. Πόσοι, πῶς, ποιοὶ καὶ γιατί, ποῖο ρόλο παίζουν, σὲ ποιά κόμματα προσκολλοῦνται, ποιά συμφέροντα ἐκπροσωποῦν, κατὰ πόσον καὶ ποιὲς πιέσεις ἀσκοῦν στὴν Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων. Ἐρωτήματα σημαντικὰ, πού δυστυχῶς δὲν μποροῦν ν' ἀπαντηθοῦν ὅλα ἐδῶ, κυρίως λόγω ἑλλειψῆς στοιχείων καὶ ὀλικοῦ.

Παρ' ὅλα αὐτά, τὰ σχετικὰ περιορισμένα στοιχεῖα τῶν ἐπετηρίδων, πού κατὰ κανόνα παραθέτουν:

α) Ὄνοματεπώνυμο

13. Ὑποχρεωτικὴ θητεία γιὰ ὅλους τοὺς Ἑλλήνες ἄνδρες ἀπὸ 20—40 ἐτῶν/κατάργηση τῆς ἀντικατάστασης τῶν κληρῶνων.

- β) Έτος γεννήσεως (όρισμένες αναγράφουν τὸν τόπο)
 γ) Τρόπο κατάταξης/ήμερομηνία κατάταξης
 δ) Ἡμερομηνίες καὶ βαθμούς προβιβασμών
 προσφέρονται γιὰ ὀρισμένες ἐπεξεργασίες καὶ μερικὰ συμπεράσματα.

Στὸν παρακάτω πίνακα (V) περιέχονται οἱ ἀριθμοὶ τῶν πολιτευόμενων στρατιωτικῶν ποὺ ἀναφέρονται στὶς ἐπετηρίδες (ἐν διαθεσιμότητι ἢ βουλευταί), κατὰ βαθμὸ ἱεραρχίας τὶς ἀντίστοιχες ἀναφερόμενες χρονολογίες.

ΠΙΝΑΚΑΣ V.

Ἄριθμοι πολιτευομένων στρατιωτικῶν κατὰ βαθμὸ ἱεραρχίας ἀνὰ χρονολογία (α)										
Βαθμοὶ	1872	1875	1876	1877	1881	1884	1891	1893	1895	
στρατηγοὶ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
ἀντιστράτηγοι	1	1	1	—	—	—	—	1	—	
ὑποστράτηγοι	1	1	2	1	2	3	1	2	1	
συν/τάρχες	1	4	1	1	5	6	3	2	8	
ἀντι/τάρχες	—	4	5	5	1	2	2	3	7	
ταγματάρχες	2	4	6	5	2	6	5	5	6	
λοχαγοὶ	10	11	9	10	4	7	1	5	2	
ὑπολοχαγοὶ	5	4	2	1	—	2	—	1	6	
ἀνθυπολοχαγοὶ	—	—	1	1	—	—	—	1	—	
σύνολο	20	29	27	25(β)	14	26	12	20	30	

α. Γιὰ τοὺς βαθμοὺς Ἱππικοῦ, Χωροφυλακῆς, Ὑγειονομικοῦ ἔχει γίνεи ἰσοβαθμία μετὰ τὴν ἱεραρχία τοῦ Πεζικοῦ.

β. Στὸ σύνολο αὐτὸ ἔχει προστεθεῖ ὁ Α. Μαυρομιχάλης (ὑπουργὸς Στρατιωτικῶν), ποὺ φέρεται χωρὶς ἐνδειξη βαθμοῦ.

Θὰ πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι σὲ κάθε ἐπετηρίδα, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς χρονιές 1876 καὶ 1877, ἀντιστοιχεῖ καὶ ἓνα ἀνανεωμένο κοινοβούλιο, δεδομένου ὅτι βουλευτικὲς ἐκλογὲς ἔγιναν διαδοχικὰ στὶς ἐξῆς ἡμερομηνίες:¹⁴

9 Μαρτίου	1872	19 Ἀπριλίου	1885
Φεβρουαρίου	1873	16 Ἰανουαρίου	1887
5 Ἰουλίου	1874	26 Ὀκτωβρίου	1890
30 Ἰουλίου	1875	15 Μαΐου	1892
5 Ὀκτωβρίου	1879	28 Ἀπριλίου	1895
1 Ἰανουαρίου	1882		

Κατὰ συνέπεια βλέπουμε ὅτι μόνον οἱ χρονιές 1876 καὶ 1877, ὅπου ἐπαναλαμβάνονται ἀριθμοὶ καὶ ὀνόματα πολιτευόμενων στρατιωτικῶν ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὶς ἐκλογὲς τοῦ 1875, θὰ μπορούσαν νὰ βάλουν κάποιον

14. D. Dakin, *The Unification of Greece 1770 - 1923*, Λονδίνο 1972, σ. 306 - 310.

πρόβλημα με τις αυξομειώσεις που παρουσιάζουν. Κοιτώντας όμως από κοντά τους αριθμούς, βλέπουμε ότι αυτές οφείλονται είτε σε προβιβασμούς προσώπων είτε σε αποστρατεύσεις λόγω όριου ηλικίας.

Σύμφωνα με τους συνολικούς αριθμούς των πολιτευόμενων στρατιωτικών τό:

1872	σε σύνολο	190	βουλευτικών	εδρών	άντιπροσωπεύουν	10 %
1875	»	190	»	»	»	15 %
1876	»	190	»	»	»	14 %
1877	»	190	»	»	»	13 %
1881	»	207	»	»	»	7 %
1884	»	245	»	»	»	11 %
1891	»	150	»	»	»	8 %
1893	»	207	»	»	»	10 %
1895	»	207	»	»	»	14 %

Νομίζω ότι το ποσοστό των πολιτευόμενων, το οποίο κυμαίνεται από 7 - 15 %, είναι αρκετά μεγάλο αυτό καθαυτό. Βέβαια καθώς δεν γνωρίζουμε τη σύνθεση του κοινοβουλίου, την αντίστοιχη εκπροσώπηση άλλων κλάδων, επαγγελμάτων κλπ. δεν μπορούμε να βγάλουμε αξιόλογα αναλογικά και συγκριτικά συμπεράσματα. Παρ' όλα αυτά, κάνοντας ένα χοντρικό προσεγγιστικό ύπολογισμό, βλέπουμε ότι το ποσοστό των αξιωματικών στο συνολικό άνδρικό πληθυσμό της χώρας άνω των 20 ετών¹⁵ δεν υπερβαίνει όπωσδήποτε το 1 % (και βρίσκεται ίσως πιό κοντά στο 0,2 - 0,5 %). Έαν συγκρίνουμε τώρα τα δύο ποσοστά, δηλ. το ποσοστό των πολιτευόμενων στρατιωτικών στο σύνολο της Βουλής και το ποσοστό του σώματος των αξιωματικών στο σύνολο του ανδρικού πληθυσμού, επιβεβαιώνεται και στατιστικά μία σχετικά αυτονόητη υπόθεση, δηλαδή ότι υπάρχει αναλογικά τεράστια υπερεκπροσώπηση των αξιωματικών στη Βουλή¹⁶.

Στόν πίνακα έξι που ακολουθεί (VI), παρουσιάζεται η ποσοστιαία σύνθεση των πολιτευόμενων στρατιωτικών κατά βαθμό για κάθε αντίστοιχη χρονολογία.

Στα ποσοστά αυτά διαφαίνεται ή σύνθεση της έκαστοτε κοινοβουλευτικής ομάδας των στρατιωτικών, όπου ή αντιπροσώπηση των ανώτερων και κατώτερων αξιωματικών είναι σχετικά μόνο μεγαλύτερη από τους ανώτατους. Το ποσοστό των ανώτατων αξιωματικών κυμαίνεται μεταξύ 10-3 % των κατώτερων μεταξύ 75 - 26 % και ακολουθεί μία προοδευτική τάση μείωσης, ενώ των ανώτερων αυξάνεται προοδευτικά από 15 - 70 %.

15. Στοιχεία Στατιστικής Έπετηρίδας της Ελλάδος, Αθήνα 1972, σ. 24.

16. Η αναλογικά μεγάλη συμμετοχή των στρατιωτικών στην πολιτική, φαίνεται ίσως και πιό έντονα, αν λάβουμε υπόψη μας ότι κατά την περίοδο 1843 - 1910 το 23% όλων των υπουργών ήταν ή είχαν υπάρξει στρατιωτικοί. Βλ. Keith Legg, *Politics in Modern Greece*, Stanford 1969, σ. 305.

Τὰ ποσοστά αὐτὰ ἔχουν τὴν τάση νὰ δείξουν μία σχετική ὑπεροχὴ τῶν κατώτερων βαθμῶν τοῦ στρατεύματος. Διαπιστώνουμε ὅτι ἡ ἐκλογή τοῦ ὑποψήφιου βουλευτῆ, ἡ πολιτικὴ του ἀναγνώριση δὲν ἔχουν τόσο σχέση μὲ τὸν βαθμὸ καὶ τὴν ἱεραρχία πού τὸν διακρίνει, ὅσο μὲ ἄλλους καθοριστικούς παράγοντες, ὅπως εἶναι ἡ οἰκογενειακὴ καταγωγὴ, οἱ κοινωνικοὶ δεσμοὶ καὶ οἱ καταβολές πού διαθέτει.

ΠΙΝΑΚΑΣ VI.

Ποσοστὸ πολιτευόμενων ἀξιωματικῶν κατὰ βαθμὸ ἀνά χρονολογία.

	1872	1875	1876	1877	1881	1884	1891	1893	1895
στρατηγοὶ	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ἀντιστράτηγοι	5	3,45	3,70	0	0	0	0	5	0
ὑποστράτηγοι	5	3,45	7,41	4,17	14,29	11,54	8,33	10	3,33
ἀνώτατοι	10	6, 9	11,11	4,17	14,29	11,54	8,33	15	3,33
συν/τάρχες	5	13,80	3,70	4,17	35,71	23,07	25	10	26,67
ἀντι/τάρχες	0	13,80	18,51	20,83	7,14	7,70	16,67	15	23,33
ταγματάρχες	10	13,80	22,22	20,83	14,28	23,08	41,67	25	20
ἀνώτεροι	15	41, 4	44,43	45,83	57,13	53,85	83,34	50	70
λοχαγοὶ ..	50	38	33,33	41,67	28,57	34,62	8,33	25	6,67
ὑπολοχαγοὶ	25	13,80	7,41	4,17	0	7,70	0	5	20
ἀνθυπολοχαγοὶ	0	0	3,70	4,17	0	0	0	5	0
κατώτεροι	75	51, 8	44,44	50,01	28,57	34,62	8,33	35	26,67

Ὅμως τὰ ποσοστά αὐτοῦ τοῦ πίνακα δὲν εἶναι ἐνδεικτικὰ τῆς ἐκπροσώπησης τῆς ἱεραρχίας τῶν βαθμῶν τοῦ στρατεύματος, διότι δὲν παίρνουν ὑπόψη τὴ σύνθεση τῆς πυραμίδας ὀλοκλήρου τοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ ἀφοροῦν μονάχα τοὺς πολιτευόμενους ἀξιωματικούς στὴ Βουλὴ. Γι' αὐτὸ εἶναι σκόπιμο νὰ ἐξετάσουμε τὰ ποσοστά τοῦ ἐπόμενου πίνακα ἐπτά (VII), τὰ ὁποῖα ἐκφράζουν τὴν ἐκπροσώπηση τῶν πολιτευόμενων στρατιωτικῶν κάθε βαθμοῦ ξεχωριστὰ (χωρίζονται σὲ τρεῖς ὁμάδες) σὲ σχέση μὲ τὸ σύνολο τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ ἴδιου βαθμοῦ πού ἀνήκουν στὸ στράτευμα.

ΠΙΝΑΚΑΣ VII.

Πιθανότητα ἐκπροσώπησης στὴ Βουλὴ κατὰ βαθμὸ καὶ κατὰ ἔτος (σὲ ποσοστά)

	1872	1875	1876	1877	1881	1884	1891	1893	1895
ἀνώτατοι	40	50	60	33,33	33,33	50	16,66	50	20
ἀνώτεροι	5,08	13,33	12,12	11,95	4,51	6,09	4,09	4	8,11
κατώτεροι	2,35	2,20	1,80	1,7	0,48	0,69	0,07	0,41	0,50
σύνολο	2,85	3,74	3,50	3,22	1,35	1,67	0,63	1,02	1,61

Ἡ ἀπάντηση λοιπὸν στὸ ἐρώτημα ἀποσαφηνίζεται, διότι μὲ αὐτὸν τὸν πίνακα ἀποδεικνύεται ἡ πραγματικὴ ὑπεροχὴ τοῦ ποσοστοῦ ἐκπροσώπευσης τῶν ἀνώτατων βαθμῶν τῶν ἀξιωματικῶν σὲ σχέση με τοὺς ἀνώτερους καθὼς ἐπίσης τῶν ἀνωτέρων σὲ σχέση με τοὺς κατώτερους. Καὶ ὄχι μόνον ὑπάρχει μία ἄνοδος τῆς ἐκπροσώπευσης ὅσο ἀνεβαίνουμε τὴ στρατιωτικὴ ἱεραρχία, ἀλλὰ οἱ διαφορὲς εἶναι τόσο μεγάλες ποὺ καταντοῦν νὰ ἐκφράζουν ποιοτικὰ διαφορητικὰ πράγματα. Ἡ ἐκπροσώπευση τῶν κατώτερων εἶναι σχεδὸν ἀμελητέα καὶ μάλιστα ἔχει τὴν τάση νὰ ἐλαχιστοποιηθεῖ. Ἡ ἐκπροσώπευση τῶν ἀνωτέρων χωρὶς νὰ εἶναι ἀμελητέα παραμένει ὡς ἓνα σημεῖο χαμηλῆ. Στὴν περίπτωσις ὅμως τῶν ἀνώτατων ἡ ἐκπροσώπευση εἶναι τόσο μεγάλη ποὺ ταυτίζεται οὐσιαστικὰ μὲ συμμετοχὴ ἢ ἐμπλοκὴ στὴν πολιτικὴ ἐξουσία.

Τὸ πρόβλημα τώρα τίθεται ὡς ἐξῆς: τί καθορίζει τὴν συνήθεια τῶν στρατιωτικῶν νὰ πολιτεύονται καὶ ν' ἀποτελοῦν μέλη τῆς Βουλῆς; εἶναι ἄραγε τὸ γεγονός ὅτι εἶναι στρατιωτικοὶ καὶ πολιτεύονται σὰν τέτοιοι, ἢ ὄντας στρατιωτικοὶ καὶ μάλιστα ἀνώτατα στελέχη, εἶναι παράλληλα καὶ συγχρόνως μέλη μιᾶς ἄρχουσας τάξης, τῆς πολιτικῆς ἡγεσίας;

Ὑποθέτω ὅτι ἡ μεγαλύτερη πιθανότητα ἐκπροσώπευσης τῶν ἀνώτατων στελεχῶν τῆς στρατιωτικῆς ἱεραρχίας, ἢ δυνατότητα ἄμεσης συμμετοχῆς τους στὴν πολιτικὴ ἐξουσία καθορίζονται κατὰ κύριο λόγο ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ—ταξικὴ τους προέλευσις. Καὶ αὐτὸ διότι ἡ ἡγεσία τοῦ στρατεύματος τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, καθὼς καὶ ὁλόκληρο τὸν 19ο αἰῶνα, μέχρι τὴν ἐπανάστασις στὸ Γουδί τὸ 1909, ἀποτελεῖται ἀπὸ μία κοινωνικὴ «ἐλίτ». Τὴν ἀποτελοῦν βασικὰ γόνοι μεγάλων οἰκογενειῶν—τσακιδῶν, ἀπόγονοι ὀπλαρχηγῶν τῆς Ἐπανάστασις τοῦ 1821, κατὰ κανόνα μέλη τῆς λεγόμενης ἐλληνικῆς ἀστικῆς τάξης. Ἡ πρωταρχικὴ στρατιωτικὴ ιδιότητα τῶν ὀπλαρχηγῶν συμβάδισε καὶ διατηρήθηκε ὡς προνόμιον στὴν πορεία τῆς δημιουργίας καὶ τῆς ἐνταξίσεως τους στὴν ἄρχουσα τάξι. Κατὰ συνέπεια, οἱ διασυνδέσεις, ὁ ρόλος ποὺ ἔχουν νὰ παίξουν καὶ παίζουν, βρίσκονται σὲ ἄμεση συνάρτησις με τὰ κέντρα ἀποφάσεων τῆς ἐκτελεστικῆς καὶ πολιτικῆς ἐξουσίας, ποὺ στὴν περίπτωσις τῆς Ἑλλάδος ἀποτελοῦν ἓνα ἐνιαῖο σύνολο, ἐκφρασμένο μέσα ἀπὸ τὸν ἐξαιρετικὰ σημαντικὸ ρόλο τοῦ κοινοβουλίου.

Στὴν κατάστασις αὐτῆ, συντελεῖ καὶ πρωτοστατεῖ ἡ Στρατιωτικὴ Σχολὴ Εὐελπίδων, τῆς ὁποίας ἡ φύσις καὶ ἡ λειτουργία, ἀπὸ τὴν ἰδρυσή της στὸ Ναύπλιο τὸ 1828 ἀπὸ τὸν Ι. Καποδίστρια καὶ μέχρι τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα, συντρέχουν στὸ σχηματισμὸ μιᾶς στρατιωτικῆς «ἐλίτ», κοινωνικὰ ὁμοιογενούς. Ἡ διαδικασίᾳ ἐπιλογῆς καὶ ἡ εἴσοδος τῶν μαθητῶν στὴ Σχολή, οἱ ὁποῖες κατὰ τὴ διάρκειά τῆς Μοναρχίας ἐξαρτιόντουσαν ἀπὸ τὴν προσωπικὴ ἔγκρισις τοῦ Ὁθῶνα, γίνονταν κατὰ κανόνα πάνω σὲ κριτή-

ρια ταξικά και βέβαια οικονομικά, αφού τα απαιτούμενα δίδακτρα ανέρχονταν σε υπέρογκα ποσά¹⁷.

Παράλληλα εκείνο που συμπεραίνουμε από τους δύο προηγούμενους πίνακες είναι ότι τα ποσοστά εκπροσώπησης των στρατιωτικών έχουν την τάση να μειωθούν γύρω στη δεκαετία 1880 - 90. Νομίζω ότι η μείωση αυτή είναι ἄρρηκτα δεμένη με τα μέτρα που πήρε η κυβέρνηση Τρικούπη την ίδια εποχή. Τα μέτρα αυτά, έντασσόμενα στο γενικότερο πλαίσιο «ἐξυγιάνσης» τῆς κρατικῆς λειτουργίας, ἔχουν σὰ στόχο τὸν περιορισμὸ τῆς πολιτικοποίησης καὶ κομματικοποίησης τοῦ στρατεύματος. Τὸ 1882, ὁ Χ. Τρικούπης, παρ' ὄλη τὴν ἀντίδραση τῶν στρατιωτικῶν, καταφέρνει νὰ ψηφίσει ἕνα νόμο ποὺ ἔθετε τοὺς πολιτευόμενους ἀξιοματικούς σὲ ὑποχρεωτικὴ «συνταγματικὴ ἄδεια». Τέσσερα χρόνια ἀργότερα, τὸ 1886 οἱ νόμοι ΑΤΠ' καὶ ΑΤΠΘ' ἀπαγόρευαν τὴν προσμέτρηση τοῦ χρόνου τῆς βουλευτικῆς θητείας καὶ τῆς ὑποχρεωτικῆς ἄδειας τῶν ὑποψηφίων πολιτευομένων στὸν ἀναγκαῖο χρόνο γιὰ τοὺς προβιβασμοὺς «κατ' ἀρχαιότητα»¹⁸. Τὸ μέτρο αὐτό, ποὺ θίγει ἄμεσα τὸ τόσο καίριο θέμα τῶν προβιβασμῶν, ποὺ δὲν ἔπαυε ποτὲ ν' ἀποτελεῖ τὴν «ἀχίλλειο πτέρνα» τῶν στρατιωτικῶν, θὰ πρέπει κατὰ κάποιον τρόπο νὰ συντελέσει σὰν ἀνασταλτικὸς παράγοντας στὴν ἀπόφαση νὰ λαμβάνουν μέρος στὸν ἐκλογικὸ ἀγώνα. Θὰ πρέπει νὰ λάβουμε ὑπόψη μας ἐδῶ ὅτι ὁ ΑΤΠΘ' καταργεῖται ἀπὸ τὸν Θ. Δεληγιάννη, ὁ ὁποῖος με τὸν νόμο Δ/ΞΕ τοῦ 1891 ἀνοίγει πάλι τὸ δρόμο σ' ὅσους στρατιωτικούς ἐπιθυμοῦσαν νὰ πολιτευθοῦν, ἔχοντας τὴν πεποίθηση ὅτι με τὸν τρόπο αὐτὸν θὰ προσεταιριζόταν τὴν τάξη τῶν ἀξιοματικῶν¹⁹.

Μὲ βάση τὰ στοιχεῖα τοῦ τρόπου κατάταξης τῶν ἀξιοματικῶν, ποὺ περιλαμβάνονται στὶς ἐπετηρίδες τοῦ 1872 καὶ τοῦ 1895 ἐπιβεβαιώνεται ἀκόμη μία φορὰ ἡ προέλευση τῶν πολιτευομένων στρατιωτικῶν. Τὸ 1872, σ' ἕνα σύνολο εἴκοσι (20) βουλευτῶν, τῶν ὁποίων ὁ μέσος ὄρος ἡλικίας εἶναι 47 ἐτῶν, βλέπουμε ὅτι ὀκτῶ (8) προέρχονται ἀπὸ τὴν Στρατιωτικὴ Σχολὴ Εὐελπίδων, ἕνας (1) ἀπὸ Στρατιωτικὴ Σχολὴ Ἀλλοδαπῆς, πέντε (5) κατατάσσονται στὸ στράτευμα ὡς ἐθελοντὲς καὶ ἄλλοι δύο, ὁ ἕνας ὡς διοικητῆς ἀνεξάρτητου σώματος (ἀρχηγὸς ἄτακτου στρατεύματος) καὶ ὁ ἄλλος ὡς ἐπίτιμος ἀνθυπολοχαγός. (Τὰ ποσοστὰ εἶναι ἀντίστοιχα 40 %, 5 %, 25 %, 5 %, 5 %). Εἴκοσι τρία χρόνια ἀργότερα ἡ ἀναλογία παραμένει οὐσιαστικὰ ἡ ἴδια, ὅταν στὸ σύνολο τῶν τριάντα (30) πολιτευομένων με μέσον ὄρο ἡλικίας 49 ἐτῶν, εἴκοσι δύο προέρχονται ἀπὸ τὴ Σχολὴ Εὐελπίδων, ἕξι (6) κατατάσσονται ὡς ἐθελοντὲς καὶ ἕνας ὡς δόκιμος ἰατρός (ποσοστὰ 73 %, 20 %, 3 %).

17. Γύρω στὰ 1870, τὰ δίδακτρα ανέρχονται σὲ 1500 - 2000 χρυσὲς δρχ. Βλ. Ε. Στασινόπουλος *Ἱστορία τῆς Σχολῆς Εὐελπίδων*, Ἀθήνα 1954· ἐπίσης *Λεύκωμα τῆς Σ.Σ.Ε.*, Ἀθήνα 1978, σελ. 42.

18 καὶ 19. *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, Τ. ΙΔ. σ. 49, 89.

Με αυτή την ευκαιρία θα ήταν ενδιαφέρον να δοῦμε ἀπὸ κοντὰ καὶ τὸν τρόπο κατὰταξης τοῦ συνόλου τῶν ἀξιωματικῶν στὰ σώματα τῶν Γενικῶν Ἐπιτελῶν, Χωροφυλακῆς, Μηχανικοῦ, Ἴππικοῦ καὶ στὰ ὄπλα τοῦ Πυροβολικοῦ καὶ Πεζικοῦ στὸν ἑλληνικὸ στρατὸ τοῦ 1872.

ΠΙΝΑΞ VIII.

Τρόπος κατὰταξης ἀξιωματικῶν περιλαμβανομένων στὴν ἐπετηρίδα τοῦ 1872.

	Γενικοὶ ἐπιτελεῖς	Χωροφυ- λακῆ	Πυροβο- λικό	Μηχανικό	Πεζικό	Ἴππικό
Ἐθελοντῆς	1	66	1	—	169	15
Σ.Σ ¹	16	—	48	80	14	8
Σ.Α ²	1	—	3	—	2	2
Κληροῦχοι	—	1	—	—	47	2
Ἀντικαταστάτες	—	1	—	—	73	3
Σύνολο	21(α)	75(α)	52	80	360(α)	32(β)

σημ. Τὸ σύνολο τὸ ὁποῖο ἀνέρχεται σὲ 620 καὶ ὄχι 701 ἀξιωματικοὺς ὀφείλεται στὸ ὅτι δὲν συμπεριλαμβάνονται τὸ Ὑγειονομικὸ καὶ τὸ Οἰκονομικὸ.

1. Σ.Σ=Στρατιωτικὴ Σχολὴ Εὐελπίδων 2. Σ.Α=Στρατ. Σχ. Ἀλλοδαπῆς

α. Τῶν ὑπολοίπων ὁ τρόπος κατὰταξης εἶναι εἴτε ἀπροσδιόριστος, εἴτε ἀποτελεῖ εἰδικές περιπτώσεις.

β. Ὑπόλοιποι ἀκόλουθοι τοῦ βαυαρικοῦ στρατοῦ.

Στὸ σῶμα τῶν Γενικῶν Ἐπιτελῶν, δὲν προκαλεῖ ἐντύπωση ἢ πλειοψηφία τῶν καταταγμένων ἀπὸ τὶς Στρατιωτικὲς Σχολές. Ἡ μόρφωση καὶ οἱ εἰδικές γνώσεις ποὺ ἀπαιτοῦνται σὲ παρόμοιες θέσεις δικαιολογοῦν ἀπόλυτα αὐτὴ τὴν προέλευση τῶν ἀξιωματικῶν.

Ἀντίθετα ἡ Χωροφυλακῆ, ἡ ὁποία ἔχει τυπικὰ καὶ οὐσιαστικὰ διαφορετικὸ προορισμὸ (κύριος σκοπὸς τῆς εἶναι ἡ καταπολέμηση τῆς ληστείας), ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀνθρώπους κατὰ κανόνα ἀγροτικῆς προέλευσης. Δέκα τουλάχιστον ἀπὸ τοὺς ἐξήντα ἑξὶ ἐθελοντῆς εἶχαν ἀρχικὰ καταταγεῖ καὶ ὑπηρετήσῃ στὰ ἄτακτα στρατεύματα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης στὰ 1825 - 30. Ἡ «καταδίωξη» τῆς ληστείας, πρόβλημα τόσο ἐπίμαχο καὶ ἐπίμονο καθ' ὅλη τὴν διάρκεια τοῦ 19ου αἰώνα, δὲν μπορούσε νὰ γίνῃ ἀπὸ ἄλλους ἀνθρώπους, παρὰ μόνο τοῦ ἴδιου «συναφιῶ», ἀπὸ ἀνθρώπους δηλαδὴ ποὺ νὰ μὴ διαφέρουν καὶ πολὺ τουλάχιστον στὴ νοοτροπία καὶ στὶς μεθόδους μὲ τοὺς ληστῆς. Γιὰ λόγους τακτικῶν καὶ λόγους ἀποτελεσματικότητος, οἱ καταδιώκοντες ἔπρεπε εἴτε νὰ γνωρίζουν εἴτε νὰ μάθουν τὶς συνήθειες, τὶς κρυψάνες, τὶς ἐπιχειρήσεις καὶ τὰ πρόσωπα, μὲ δύο λόγια τὴν πρακτικὴ τῶν καταδιωκόμενων ληστῶν. Θὰ πρέπει νὰ ποῦμε ἐδῶ ὅτι οἱ ληστῆς στὴν πλειοψηφία τους εἴτε εἶχαν λάβει μέρος σὲ ἄτακτα στρατεύματα εἴτε ἦταν λιποτάκτες τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ. Μὲ τὰ δεδομένα ὅμως

αυτά, γίνεται φανερό ότι το έργο της Χωροφυλακής δεν θα μπορούσε ποτέ ν' αποδώσει τα θεμιτά αποτελέσματα, μιάς που τελικά καταδιώκοντες και καταδιωκόμενοι κατέληγαν να έχουν κοινά «συμφέροντα».

Όσον αφορά το Πυροβολικό και το Μηχανικό μπορούμε να πούμε ότι η μονόπλευρη προέλευση των καιατασσομένων μαρτυρεί την ιδιαίτερα αναγκαία υψηλή ειδικότητα, τεχνική και επιστημονική.

Θά πρέπει να σημειωθεί έδω ότι η Σχολή Ευελπίδων ήταν, από το 1863 μέχρι την ίδρυση του Μετσοβίου Πολυτεχνείου το 1887, η μοναδική σχολή που παρείχε μία εκπαίδευση τεχνολογική και επιστημονική. Μέχρι τότε, όλα τα δημόσια ή ιδιωτικά έργα ανατίθενται σε αξιωματικούς του Μηχανικού καθώς και σε λιγοστούς ξένους και Έλληνες αρχιτέκτονες που είχαν σπουδάσει στο έξωτερικό.

Από την άλλη μεριά, είναι νομίζουμε σημαδιακός ο τρόπος κατάταξης στο Πεζικό, όπλο βασικό γιαλόκληρο το στράτευμα, βασικό με την έννοια ότι αποτελεί τη ραχοκοκκαλιά του μάχιμου στρατεύματος, αλλά χωρίς να φέρει άμεσες στρατηγικές εθύνες ή πρωτοβουλίες. Οί αξιωματικοί του Πεζικού, οί προερχόμενοι από στρατιωτικές σχολές δεν είναι παρά το 4,4 % του συνόλου, ενώ στο Μηχανικό και στο Πυροβολικό αντιπροσωπεύουν ένα ποσοστό 100 %.

Το Ίππικό, που ενώ την ίδια εποχή σ' όλα τα άλλα κράτη της Ευρώπης κατέχει μία εξέχουσα θέση στον στρατό, είναι αναπτυγμένο και ιδιαίτερα προσεγμένο από άποψη επάνδρωσης και υλικού, στην Ελλάδα παραμένει πολύ περιορισμένο, κυρίως νομίζουμε λόγω οικονομικών δυσχερειών, καθ' ότι ή αγορά, ή συντήρηση και ή εκπαίδευση των ίππων είναι μία δαπανηρή και επίπονη διαδικασία, ή όποια ίσως να ήταν ανέφικτη πολυτέλεια για τον έλληνικό στρατό της εποχής.

Τελιώνοντας, θά ήθελα να υπενθυμίσω ότι, με αυτήν την επί μέρους επεξεργασία των στοιχείων που είχα στη διάθεσή μου, δεν μπορούμε να στηρίξουμε παρά μόνο μερικά συμπεράσματα, έλπίζοντας σε μία διερεύνηση και αξιοποίηση του άρχειακού υλικού.